

Bevonás – felzárkózás – integráció: Az ormánsági romák foglalkoztathatóságának javulása

Inclusion and Integration: Increasing the Employability of the Roma in Ormánság

ÖTVÖS MÓNIKA

Összefoglalás

Az Ős-Dráva Program egyik fő célja a helyi közösségek társadalmi és gazdasági válságállapotának megoldása, köztük a roma lakosságé. Az Ormánság egyike a leghátrányosabb helyzetű térségeknek a Dráva mellett, a roma népesség magas arányával. A romák felzárkozása, integrációja függ – a foglalkoztathatóság, a képzés, a lakhatási feltételeik javítása és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés négy tényezője mellett – aktív részvételüktől és gazdasági-társadalmi környezetük bevonásától.

Kulcsszavak: romák – felzárkózás – bevonás – integráció – foglalkoztatás – képzés

Abstract

One of the main goals of the Old-Drava Programme is to solve the social and economic crisis of local communities, including those of the Roma. The Ormánság by the River Drava is one of the least developed and most segregated areas with a high ratio of Roma inhabitants. Social inclusion and re/integration of the Roma depend on four factors: employability, trainings, improving living conditions and access to services – in addition to their active participation and to the inclusion of their economic and social environment.

Keywords: Roma – inclusion – integration – employment – training

Az Ős-Dráva Program egyik fő célja a helyi közösségek, köztük a cigányság társadalmi és gazdasági válságállapotának megoldása, figyelembe véve a természeti környezet adottságait és a tájhasználati lehetőségeket.

Kiss Géza már 1937-ben felhívta a figyelmet az Ormánság egykor 45 magyarlakta falvának többnemzetiségűvé válására, a magyar népesség folyamatosan csökkenő létszámára és arányára. (Kiss, 1937, p. 9) A világháborús veszteségek után következett a kommunizmus kiterjedésének időszaka, amely a módosabb parasztság ellehetetlenítésével, birtokaik elveztetésével, munkatáborokba való elhurcolásukkal járt együtt, ahonnan nem térhettek vissza a saját falujukba az emberek. (Kovács, 2005, p. 33) Az 1950-es évek elején a Dráva-áradások miatt a folyópart magassabb kizögellésén lakó cigányokat beköltöztették a falvakba. (Kovács, 1996, p. 350) Politikai megfontolásból sem a térség gazdaságát, sem a közlekedését nem fejlesztették a határáiban. A Kádár-korszak elején került sor a mezőgazdaság teljes kollektivizálására, a körszövetkezetekre, amely az őslakos református közösségek felbomlásához, a fiatalok, munkakeresők elvándorlásához vezetett főleg az infrastruktúrában elmaradott falvakban. A helyükre érkező cigányság letelepedését az elhagyott ingatlanokban a tanácsok gyakran anyagilag is támogatták. (Kovács, 2005, p. 34) Az ingatlanok és a települések kezdtek leértékelődni. A lakosságból a „jó anyagi helyzetűek és a viszonylag magas kulturális átutazók” elköltöztek a közeli városokba. (Kovács, 2005, p. 38)

A rendszerváltástól a térség lakossága az abszolút jólétet várta, azonban amit kapott, az a létbizonytalanság lett. A határmenti térségek lakosságának többsége a gazdasági rendszerváltás szerkezetátalakításainak és a jugoszláv háború negatív gazdasági hatásainak áldozatává vált. Pécsnek sem volt már az ükésége a periferiáján élők számára, így a térségben nőtt a munkanélküliség és elvándorlás. Napjainkra az Ormánya a leghátrányosabb helyzetű és szegregálódott térségek egyikévé vált, a roma lakosság magával.

Ma az átlagos ormányi roma lakos alulképzett, munkanélküli vagy inaktív – jobb esetben közfoglalkoztatott, vagy alkalmi munkából élő, – rossz egészségi állapotú, diszkrimináció veszi körül, és támogató segítség nélkül nem tud (re)integrálódni a többségi társadalomba.

A romák felzárkozása egy komplex, négyfokozatú elemzésen alapuló megközelítést igényel a hosszú távú sikeres és fenntarthatóság szempontjából. Az egyén kompetenciáit, illetve az egyén kompetenciafejlődését figyelembe véve a foglalkoztatási lehetőségek, a képzési ükéséletek, a lakhatási feltételek és az szolgáltatásokhoz való hozzáférés négy tényezőjét kell vizsgálni, melyekre a jelenlegi komplex projektek is törekednek az integráció elérése érdekében.

Az elemzés első pontja a foglalkoztatás témaköre, mint az integráció alapja. A munkavégzés el, a dolgozággal nemcsak jövedelemhez jutnak az emberek, hanem a társadalmi befogadáshoz is közelebb kerülnek. Az Ormányaiban azonban nagyon kevés munkalehetőség van az elsőslegesen munkaerőpiacon, kevés a munkaadó. A legnagyobb munkáltatók általában az önkormányzatok a közmunka programokkal, illetve a nagyobb gazdaságok (például dinnyetermesztők) az alkalmi (szezoni) munkákkal. A romák elhelyezkedését tovább nehezíti az Ormányaiban jellemző munkaerő túlkínálat. Az új munkahelyek létrehozása, a munkalehetőségek kizárása a térség felzárkozásához elengedhetetlen. Az erre irányuló törekvések közé tartozik az asszociáció az övetkezők létrehozása és működtetése, amelyek viszont többnyire külső forrásbevonások, támogatások nélkül hosszú távon jelenleg nem fenntarthatók. (Simkó & Tarjányi, 2011, p. 116-117)

A munkaadói elvárásoknak általában a romák kompetenciahiány miatt nem felelnek meg. Munkavégzés nélkül pedig igen kevés mértékű, főleg asszociáció jövedelemhez jutnak a családok. Az Ormányaiban a háztáji kertgazdálkodás és állattartás elmaradása az szakmai ismeretek hiánya miatt az öfenntartást is akadályozza.

Az Ős-Dráva Program, a Bizalom és Munka program, az Újra tanulók mezőgazdasági programja és más fejlesztési projektek a térség rurális voltát, valamint a lakosság képzési szintjét is figyelembe véve elsőslegesen az alacsonyabb szintű mezőgazdasági képzéseket (a kiakert-gazdálkodástól a hagyományos agrárképzéseken keresztül az erdőgazdálkodásig) és a vízgazdálkodáshoz kapcsolódó alapképzéseket ösztönzi. A képzések többsége az alapképzetencia-hiányokból (írástudatlanság, az olvasási és számolási hiányosságok) eredően csak betanító jellegű, illetve OKJ-rez-azakképzések megazerzésére irányuló tanfolyamok. E képzéseken a „munka és tanulás” gyakorlatorientált felnőttképzési módszertant alkalmazva, jobb szakmai felkészítést kapnak a romák, továbbá munkavállalói kompetenciáik is fejlődnek. Az ormányi projekt tapasztalatok azt mutatják, hogy a kezdeti támogatások az akzerű felhasználás után a háztáji kertek fenntartása, a földek művelésbe vonása már nem a romák munkavállalási hajlandóságán múlik. Az öfenntartáshoz nélkülözhetetlen háztáji

kertgazdálkodása és állattartás elterjesztése és támogatása az ormániai roma lakóterület körében a felzárkózási folyamat egyik kulcspontja lehet.

A harmadik fókuszpont a lakhatási feltételek és a szegénység hatásának vizsgálatára koncentrál a foglalkoztathatóság és a tanulás szemazóból. A roma fiatalok iskolai lemaradásának hátterében elsősorban társadalmi okok húzódnak meg. A családi-nevelési környezeti, kognitív hátrányok nagyrészt az életkörülményekből következnek. A családok szegénysége és a lakóhelyi hátrányok függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma hátrányos helyzetű családról van szó, befolyásolják a képzettségi szintet. A tanulást akadályozó legfőbb tényezők egyike a rosszabb egészségi állapot a lakókörülményekből fakadóan, további faktor az otthoni képzésfejlesztés, fejlesztést lehetővé tevő erőforrások hiánya a szegénység által is determinálva. (Kertesi & Kézdi, 2012, p. 46) A felzárkózási és a telep-integrációs programok egyik fő beavatkozási területe épp ezért a lakhatási feltételek javítása. A kezdeti eredmények azt mutatják, hogy a következő években nagy hangsúlyt kell fektetni a tevékenységekre nemcsak az önkormányzati, hanem a magántulajdonban lévő ingatlanok esetében is a bennük lakók elkötelezettségére, munkajérére építve.

Az elemzés negyedik faktora a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, különös tekintettel a szociális, egészségügyi és oktatási, illetve egyéb közszolgáltatások elérhetőségére, mint például a munkaügyi szolgáltatások, a közösségi közlekedés és az internet. Az Ormániai szociális ellátásokat, a falugondnoki szolgálatot az önkormányzatok, civil szervezetek – bár különböző színvonalon – de megoldják. Azonban a hetente egyszer-kétszer a falvakban rendelő háziorvos, illetve a Sellyén és Vajzán igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások nem fedik le az igényeket. 2012-ben a Bizalom és Munka programban Vajzánra szervezett azúrvizágálatokon részt vettek olyan felnőttek is, akik még tudásúráen nem jártak eddig életükben. A nők egy része csak azúlékor kerül először kapcsolatba az egészségüggyel. Ennek hátterében a szegénység mellett a közlekedési nehézségek is szerepet játszanak. A térség elszigeteltségét a közlekedés-földrajzi adottságok is erősítik: az aprófalvas térségben a közlekedési pályák nem megyei, hanem országszerte érdekek alapján épültek ki, és közúthálózatuk már a szocialista időkben is elavultnak, fejletlennek volt tekinthető. A közösségi közlekedés piaci alapokra helyezése egyrészt a járatások csökkentésével, a vasúti vonalak felzárkóztatásával járt, másrészt a szolgáltatási díjak emelkedésével. A szegénység miatt elszigetelődő lakóterületnek a kiadási igénye szolgáltatások igénybe vételére már nincs lehetősége. Szinte minden olyan szolgáltatástól távol maradnak, ügyeik intézésében elmaradnak, amelyekhez utazás szükséges.

Az elszigetelten élő és a hivatali nyelven alig kommunikáló ormániai roma emberek nehezen tudnak elboldogulni a foglalkoztatásukhoz szükséges adminisztráció útvesztőben. Míg a köznapis beszélgetésekben azt halljuk, hogy a romák csak azt tudják, hogy milyen és mekkora juttatásokra jogosultak, a telep-programi tapasztalatok azt mutatják, hogy sokuk számára nem világos, hogy honnan, meddig és milyen feltételek alapján kapják a támogatásokat. Jellemzőek a területen is hiányosak és felületesek.

A munkaügyi, hivatali, banki szolgáltatások igénybevétele a többségi társadalom tagjának nem mindig problémamentes, a gyengén kommunikáló, hiányos kompetenciákkal rendelkező ormániai romák számára ez még nagyobb kihívás. A romák halmozottan hátrányos helyzetéből következően a hivatallal szembeni kiszolgáltatottság-érzet még hatványozottabban jelentkezik náluk, amelyet a bizalmatlanság tovább súlyosbít. Egy 2006-os felmérés szerint a munkaügyi központ kirendeltségein dolgozó munkatársaktól kapott, elhangzott információkat a romák több mint 10%-a nem értette, nem tudta

értelmezni, a a romák azámára érthetőbbek voltak a roma szervezet ügyintézői által adott tájékoztatók. (Fact Intézet, 2006)

A magyar közoktatásban a gyerekek iskolai eredményességét alapvetően területi hátrányok és folyamataik, a szülők azóciális helyzete, iskolai végzettsége, foglalkozása determinálja. A roma gyerekek szegregációja azonban kétharmad részt szegényeségi probléma, amely egyaránt adódik a területi hátrányokból és az iskolarendszer egyenlőtlenségeiből. A területi hátrányok azért jelentenek gondot, mert a területi, lakóhelyi szegregáció együtt jár az oktatási egyenlőtlenséggel. Az ormányági roma gyerekek többsége Sellyére, illetve Vajzóra jár iskolába. Az ormányági intézmények viszonylag jól felkészültek, de oktatási színvonalban nem veszik fel a versenyt a jobb körülmények között működő pécsi iskolákkal.

A mobilpostai szolgáltatások, az önkormányzati hirdetőfal, a műholdas műsorok és az elegendően elérhető internet biztosítják számukra a kommunikációs szolgáltatásokat. Az átlagot tekintve ormányági aprófaluba mobilposta nem minden nap jár, az önkormányzat a helyi ügyekkel foglalkozik, a parabolaantennák azonban már csak díjaznak a házakon, hiszen az előfizetésre már nem futja, a számítógépekkel való ellátottság is igen alacsony, nemhogy az internet előfizetése megléte. (Órázsigethy, 2010, p. 35)

A bemutatott négytényező vizsgálatból jól látható, hogy az ormányági romák felzárkózási folyamatát az elejétől a végéig tervezni és nyomon követni szükséges. Egyéni fejlesztési tervük egy komplex többlépcsős folyamat alapküldetése, mely a vizsgált négy tényező mellett az egyén és környezete társadalmi-gazdasági adottságait is figyelembe veszi.

A terv első lépése a kompetenciák és a társadalmi-gazdasági környezet felmérése. A kompetencia-felmérések eredményei azt mutatják, hogy többségüknél – elsősorban az alapküldetési fejlesztés mellett – az életvitel megváltoztatására kell helyezni a hangsúlyt az önfenntartás és a munkavállalói kompetenciák irányába mutatón. Alapküldetési fejlesztés az aktuális képzések megalapozása mellett nagymértékben hozzájárul a sikeresebb, érdekérvényesítőbb hivatalos ügyintézési képességéhez is. A projekt tapasztalatok szerint az új aktuális tudás és képességek birtokában már alkalmasak válnak mezőgazdasági (értékteremtő, termelő) közfoglalkoztatásba kerüléshez, mely a hazai foglalkoztatási politikát és gazdasági környezetet tekintve is az első cél. Egy másik lehetőség számukra a kevésbé aktuális szociális szegregációba való belépés. A magasabb szintű aktuális végzettség megszerzésével lakóhelyükön és annak szűkebb környezetében ugyan nagyobb esélyük lehetne az előlege munkapiacra való elhelyezkedésre, de az Ormányágban a munkaerő-kereslet is igen alacsony szinten áll. Magasabb végzettséggel is csak a nagyobb településeken, környező városokban van lehetőségük munkavállalásra.

Az egyéni fejlesztési tervek sikeresebb ormányági megvalósításának legnagyobb külső kockázati tényezői a munkahelyek hiánya mellett a társadalmi és gazdasági környezetükben érzékelhető kirekesztés és diskrimináció. „Napjainkban a magyar felnőtt népesség 80 százalékánál figyelhető meg erő, amit azonban az első generáció formájában is felismerő romaellenes attitűd és előítélletek. Ez a megkülönböztetett elutasítás egy komplex, kognitív, affektív és konatív elemeket egyaránt magába foglaló attitűd következménye, ami megjelenik a romákkal szemben érzett nagyfokú fizikai távolságérzetben, a romák iránt érzett mély ellenérzésben és érzelmi elutasításban, az általános gyanakvásban, a romák leértékelésében és a róluk alkotott negatív

aztereotípiákban, egészen a romákkal szemben érzett intoleranciáig és a velük szemben megnyilvánuló előítéletekig.” (Örkény & Vári, 2009, p. 8) Ez jelenik meg burkoltan vagy nyíltan a munkaadónál, a hivatalokban, illetve az egészségügyi és oktatási szolgáltatások nyújtása során.

A roma felzárkozása és integráció komplex megközelítést előkézítést és kooperációt igényel az önkormányzatok, a helyi szolgáltató szervezetek, a civil szervezetek, a roma érdekképviseletek és a felzárkozást segítő állami szervezetek (például közoktatási és felnőttképzési intézmények), valamint a potenciális munkaadók részéről. Az együttműködések során pedig olyan fórumokat, platformokat, közösségi tereket hoznak létre a projektek, ahol a többégi társadalom és a roma közösségek közeledni tudnak egymáshoz. A Nemzeti Társadalmi Felzárkozási Stratégiában megfogalmazott célkitűzések teljesülésének alapfeltétele a romák aktív részvétele mellett a különböző szervezetek együttműködése és elkötelezettsége a felzárkozásuk érdekében, valamint a többégi társadalom befogadó magatartása.

A Bizalom és Munka program megvalósításának tapasztalatai, az Ős-Dráva Programban és a Start mezőgazdasági programokban résztvevő közfoglalkoztatottakkal elért eredmények azt mutatják, hogy van esélye a felzárkozásnak. Azonban arra is rámutatnak, hogy a képzések, a szolgáltatások elérésének elősegítése, a lakhatási feltételek javítása önmagában nem elégséges az ormánysági romák felzárkozásához.

Az egyéni fejlesztések végére érve, a munkavégzési lehetőségek elmaradása vagy hiánya mind a romák, mind a többégi társadalom részéről felesleges befektetésnek, a források haszontalan felhasználásának tűnik, amely tovább rontja a romák egyébként is negatív megítélését. Ebből adódóan a romák felzárkozása nem lehet sikeres előkészített, a helyi adottságokhoz igazodó munkahelyteremtő, pozitív perspektívát nyújtó fejlesztési programok nélkül.

Irodalom

- A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Bizottságának tájékoztatója az 1996-os évről* (1996). http://www.kisebbségiombudsman.hu/word/08-06-2008_13_49_12/beszamolo_1996.html
- Bizalom és Munka modellprogram* (2012). Budapest: Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI).
- Foglalkoztatási diskrimináció. Kutatási összefoglaló a „TE IS” Tolerancia Erősítő Innovatív Szövetség EQUAL programjához* (2006). Pécs: Fact Intézet.
- Hajdú, Z. (szerk.) (2006). *Dél-Dunántúl*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2009). Roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása (pp. 122-136). In: Fazekas, K. (szerk.). *Oktatás és foglalkoztatás*. Budapest: MTA KTI.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2010). *Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában*. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2010/3*. Budapest: MTA KTI – Budapesti Corvinus Egyetem.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2012). *A roma és nem roma tanulók teszt eredményei közti különbségekről és e különbségek okairól*. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2012/5*. Budapest: MTA KTI – Budapesti Corvinus Egyetem.
- Kiss, G. (1937). *Ormányság*. Budapest: Sylvester R. T.

- Kovács, T. (2005). A sellyei (-siklói) KSH-térség rövid leírása (pp. 29-52). In: Baranyi, B. (szerk.). *Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kovács, Z. (1996). Határmenti községek demográfiai problémái (Ormánság, valamint Bihar megyei községek példáján) (pp. 349-353). In: Pál, Á. & Szónokyné Ancsin, G. (szerk.). *Határon innen – határon túl. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia*. Szeged: JATE TTK.
- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020)* (2011). Budapest: KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság.
- Örkény, A. & Vári, I. (2009). *Szemponatok és kérdőjelek a magyarországi roma kisebbség tanulmányozásához*. *Fundamentum* 2: 5-16.
- Órszigethy, E. (2010). *Piskó, ahol az adósságot gyűjtik*. *Beszélő* 15 (7-8): 20-35.
- Simkó, J. & Tarjányi, O. (2011). *A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata*.
- Tóth, J. (2009). Az Ormánság helye a magyar térszerkezetben. In: Reményi, P. & Tóth, J. (szerk.). *Az Ormánság helye és lehetőségei. Az Ormánság társadalmi-gazdasági viszonyainak komplex feltárása*. Pécs: IDRResearch Kft.